

УДК 352(410)(477):342.25

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2025-49-203>

Г. В. Татаренко, к. ю. н., професор, професор кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені В. Даля
ORCID: 0000-0001-6291-4455

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано історичний розвиток, правові засади, сучасні виклики та інституційні моделі місцевого самоврядування у Великій Британії. Підкреслено еволюційний характер британської децентралізації: від середньовічних муніципальних хартій до сучасної системи рад, деволюції регіонів і впровадження унітарних управлінських структур. Розглянуто ключові нормативні акти, що регламентують діяльність місцевих органів влади (*Municipal Corporations Act 1835, Local Government Acts 1972, 2000, 2003* тощо), а також фінансові засади їхньої діяльності — *council tax, business rates*, система пруденційних запозичень. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу з українською моделлю децентралізації, започаткованою після 2014 року. Визначено ключові спільні та відмінні риси у підходах до правового статусу місцевих рад, джерел їх фінансування, ролі центрального уряду, а також форм участі громадян. Узагальнено уроки британського досвіду, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Автор обґрунтовує, що британська система місцевого врядування

може слугувати дорожньою картою для ефективного завершення української децентралізаційної реформи.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, Велика Британія, децентралізація в Україні, регіоналізація, округи, парафії, графства, муніципалітет, порівняльна характеристика, модель місцевого самоврядування, муніципальна система, рада, мер, зарубіжний досвід.*

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування у Великій Британії має давню історію та унікальні риси, що роблять британський досвід надзвичайно цінним для інших країн, зокрема для України. Велика Британія є зразком сталої децентралізованої політичної системи, яка поєднує століттями напрацьовані традиції громадянського суспільства з ефективними інституціями представництва місцевих інтересів на національному рівні [2, с. 110]. Її модель вирізняється гнучкістю, здатністю до еволюційної адаптації та багаторівневою структурою, яка забезпечує баланс між централізованим управлінням і автономією громад.

Українські правознавці активно досліджують питання місцевого самоврядування, приділяючи значну увагу вивченню зарубіжного досвіду, у тому числі моделі, що склалася у Великій Британії, та можливостям її адаптації в українських умовах.

Метою даної роботи є аналіз становлення муніципальної влади у Великій Британії, визначення її моделі і врахування дослідженої практики в українських реаліях.

Актуальність вказаної тематики неодноразово висвітлювалась у вітчизняних наукових доробках. Зокрема, в монографії «Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах Європейського Союзу» В. Л. Федоренко та О. М. Чернеженко аналізують історичні витоки, правові основи й управлінські практики британської моделі місцевого самоврядування, акцентуючи на її потенційній цінності для української реформи [2]. Подібну увагу до зарубіжного досвіду, зокрема британського, демонструють також О. Н. Євтушенко та Т. В. Лушагіна у навчальному посібнику «Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика становлення», де здійснено порівняльний аналіз організаційних засад місцевої влади [1]. Водночас А. С. Чиркін у своїй дисертації «Конституційні засади організації місцевого

самоврядування в Польщі, Угорщині, Чехії» досліджує конституційно-правові засади функціонування місцевого самоврядування в Україні, приділяючи особливу увагу порівнянню з європейськими моделями управління, що включають і британську [3]. Узагальнення цих напрацювань дозволяє сформулювати комплексне уявлення про особливості британської системи місцевого врядування та її релевантність для впровадження дієвих механізмів децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку британське місцеве самоврядування пройшло складний шлях інституційної трансформації – від перших муніципальних хартиї XIII–XIV століть до глибоких реформ XIX–XXI століть [4, с. 88]. Особливої актуальності набуває досвід Великої Британії в контексті деволуції – передачі частини повноважень регіонам (Шотландії, Уельсу, Північній Ірландії), розбудови фінансової самостійності місцевих органів, запровадження унітарних структур управління, а також стратегічного планування на муніципальному рівні [5, с. 111].

Для України, яка з 2014 року активно реалізує реформу децентралізації, британський досвід є не лише цікавим з історико-політичної точки зору, але й надзвичайно практичним у прикладному сенсі. Українські громади сьогодні стикаються з викликами організаційної спроможності, управлінської відповідальності, забезпечення фінансової сталості, юридичної визначеності та громадянської участі. Усі ці аспекти знайшли системне відображення у британській моделі, що робить її цінним орієнтиром для розробки та вдосконалення власної системи місцевого врядування [2, с. 55].

Актуальність аналізу полягає і в тому, що Велика Британія демонструє приклад поєднання історичної спадщини з сучасними підходами до управління: тут одночасно співіснують традиційні парафіяльні ради, унітарні міські округи, стратегічні метропольні об'єднання, а також розвинена система громадського нагляду, місцевого лідерства та фінансового планування. Таке поєднання є корисним для України, де наявне прагнення зберегти локальну ідентичність при запровадженні нових управлінських форматів.

У цій статті розглянуто історичний розвиток британського місцевого самоврядування, його правові засади, ключові реформи, організаційні моделі, систему фінансування та виклики сучасності. Особливу увагу приділено порівнянню з українською моделлю децентралізації, що дозволяє визначити релевантні уроки та інституційні рішення, які можуть бути адаптовані з урахуванням національних особливостей. Таким чином, вивчення британського досвіду є своєчасним, обґрунтованим і стратегічно важливим кроком у процесі становлення ефективної та стійкої системи місцевого самоврядування в Україні.

Місцеве самоврядування у Великій Британії – це складна багатовікова система, що формувалася внаслідок поступової еволюції інститутів управління на місцях. Її витoki сягають середньовіччя, коли ще в XIII–XIV століттях окремі міста отримували автономію від короля шляхом сплати викупу, що надавало їм право на самоуправління, утримання місцевого суду, контроль над комунальним майном і участь у парламентському житті. Така рання практика формування муніципальної автономії є рідкісною для європейської традиції і заклала основи британської муніципальної культури.

З перших віків свого розвитку британське місцеве самоврядування проявляло тенденцію до територіальної адаптивності. Кожна історична область (графство, місто чи парафія) мала свої форми управління, що враховували культурні, економічні та географічні особливості. При цьому загальнодержавного підходу до регулювання місцевого самоврядування не існувало до початку XIX століття.

Початок уніфікації та модернізації системи було покладено реформою 1835 року – ухваленням Закону про муніципальні корпорації (Municipal Corporations Act 1835) [7]. Цей нормативний акт був першим спробою кодифікації та стандартизації правил муніципального управління. До цього часу понад 250 міст діяли на основі власних королівських хартій, які були різноманітними за формою і змістом. Закон 1835 року запровадив виборні ради, визначив порядок виборів, права мешканців, обов'язки радників, а також базові стандарти прозорості й від-

повідальності. Він ознаменував перехід від локальної патронажної моделі до публічної представницької системи.

Наступною віхою стало запровадження рад графств у 1888 році. Прийнятий тоді Local Government Act 1888 створив адміністративно-територіальні одиниці вишого рівня – графства з власними радами, які отримали виконавчі повноваження у сфері транспорту, утримання доріг, громадської безпеки. У 1894 році була впроваджена нижча ланка – сільські та міські округи, кожен із яких отримав власну раду. У такий спосіб була закладена дворівнева модель місцевого управління, яка відтоді стала основною конструкцією самоврядування в Англії та Уельсі.

Поступове розширення повноважень місцевих органів тривало протягом усього ХХ століття. У 1902 році органам місцевого самоврядування було делеговано управління освітою, системою початкових шкіл, а згодом – функції в сфері охорони здоров'я, зайнятості та соціального забезпечення. Це позначило зміну концепції місцевого врядування – від представництва інтересів громади до безпосереднього надання публічних послуг.

У 1933 році парламентом був ухвалений Закон про місцеве самоврядування, який став спробою зібрати й систематизувати численні розрізнені положення в єдину структуру. Він уточнив правила формування рад, виборчі процедури, статуси муніципальної власності, бюджетні й соціальні повноваження, включаючи управління житловим фондом, водопостачанням і базовим медичним обслуговуванням.

Однак стара структура, що складалася з численних дрібних округів і особливого статусу великих міст (так званих countyboroughs), перестала відповідати вимогам сучасного життя. У зв'язку з цим у 1966–1969 роках працювала Королівська комісія Редкліфа-Мода, яка напрацювала рекомендації щодо реформування системи. Наслідком цього стала глобальна реформа 1972 року, яка радикально змінила вигляд місцевого врядування.

Local Government Act 1972, що набув чинності 1 квітня 1974 року, скасував більшість історичних адміністративних

одиниць та запровадив єдину дворівневу модель: 45 адміністративних графств і понад 300 округів [6]. Шість із цих графств мали статус метропольних – для великих урбанізованих зон (Манчестер, Ліверпуль, Бірмінгем тощо). Колишні незалежні міста (countyboroughs) втратили окремий статус і були інтегровані в нові округи. Основна мета реформи – укрупнення адміністративних одиниць для зменшення управлінських витрат і підвищення спроможності надавати послуги.

Схожі реформи відбулися також у Шотландії (1973), Північній Ірландії (1972) та Уельсі. Наприклад, у Шотландії у 1996 році було остаточно ліквідовано дворівневу модель, замінивши її 32 унітарними радами, які поєднують усі функції місцевого самоврядування. В Уельсі створено 22 унітарні одиниці, а в Північній Ірландії у 2015 році проведено укрупнення округів з 26 до 11, зберігаючи їх унітарний характер.

Цікаво, що у Великому Лондоні ще з 1965 року функціонує окрема дворівнева система: Рада Великого Лондона (GLA) на рівні регіону та 32 міські боро як муніципальні підрозділи. Ця модель має відмінності від загальнонаціональної системи та відзначається глибшою регіональною інтеграцією. У 1986 році деякі зміни призвели до тимчасового скасування рад метропольних графств, але з 1990-х років відбулося часткове повернення до унітарних рад і укрупнення округів.

Варто підкреслити, що Британія, як держава без писаної конституції, розвиває місцеве самоврядування здебільшого через законодавчі акти парламенту. Місцева влада не має конституційного статусу, а отже – формально є частиною централізованої державної системи. Повноваження рад надаються не шляхом гарантованого права, а делегуються згори відповідно до парламентських законів. Відповідно, діє принцип *ultravires* – місцева влада не може діяти інакше, ніж дозволено законом. Така модель дозволяє центральному уряду гнучко змінювати рамки діяльності місцевих органів, що має як плюси (адаптивність), так і мінуси (відсутність захисту автономії).

У межах цієї гнучкої, але централізовано контрольованої системи, важливою є структурна організація місцевого само-

врядування, яка передбачає чіткий поділ на рівні відповідно до територіального масштабу та обсягу повноважень.

Рівні місцевого самоврядування:

1. Графства (Counties). Графства є адміністративно-територіальними одиницями вищого рівня, що охоплюють великі за площею й населенням території. Вони можуть бути як:

– традиційними неметропольними графствами (non-metropolitan counties) – зазвичай поділені на кілька округів, які мають власні ради;

– унітарними графствами (unitary counties) – де не існує поділу на округи, і одна рада виконує всі функції;

– містами-графствами (county boroughs/city counties) – історично великі міста з правами графства, які виконують усі функції самоврядування самостійно.

Графства зазвичай відповідають за ключові послуги, що охоплюють широку територію або потребують масштабного управління: середню освіту, соціальний захист, транспортну інфраструктуру (зокрема, громадський транспорт та утримання доріг), планування регіонального розвитку, управління відходами, частково – охорону здоров'я.

2. Округа (Districts). Округа становлять середній рівень управління або є самостійними одиницями в унітарній структурі. Вони можуть бути:

– міськими округами (urban districts) або містами-боро (borough councils) – у більш урбанізованих регіонах;

– сільськими округами (rural districts) – у сільській місцевості;

– унітарними округами (unitary districts) – які поєднують функції графства й округу;

– муніципалітетами зі спеціальним статусом (metropolitan boroughs) – у межах великих метропольних графств, таких як Великий Манчестер, Ліверпуль чи Бірмінгем.

Ради округів здійснюють управління більш «близькими до людини» послугами: житлове господарство, збір і переробка сміття, вуличне освітлення, громадські простори, планування забудови, первинні школи, бібліотеки, дозвілля, паркування, ліцензування підприємств тощо. У багатьох випадках вони ви-

ступають головним рівнем взаємодії громадянина з місцевою владою.

3. Парафії (Parishes) – це найнижча ланка місцевого самоврядування, поширена переважно в сільських місцевостях і невеликих містечках. Вони мають власні виборні ради – парафіяльні ради (parish councils), які представляють інтереси жителів у питаннях благоустрою, місцевих ініціатив, підтримки культурних подій, обслуговування кладовищ, автобусних зупинок, дитячих майданчиків, локального планування.

У парафій обмежені податкові повноваження, але вони можуть встановлювати «precept» – спеціальний місцевий податок, що додається до загального council tax. Приходи є важливими інституціями громадянської участі, бо дозволяють залучати мешканців до управління найменшими осередками життя громади.

Організаційна структура місцевих рад у Великій Британії базується на комітетній системі, яка дозволяє ефективно управляти різними напрямками роботи, залучаючи як депутатів, так і експертів. Розрізняють такі типи комітетів:

– Вертикальні комітети – спеціалізовані структури, що відповідають за окремі галузі: освіта, житлове господарство, охорона здоров'я, транспорт, екологія, культура. Вони ухвалюють політичні рішення у своїх сферах і здійснюють нагляд за відповідними департаментами.

– Горизонтальні комітети – координаційні органи, які об'єднують представників кількох галузей для узгодження міжсекторальної політики. Їх роль – забезпечити цілісність управлінських рішень і міжвідділову взаємодію.

– Спеціальні або спільні комітети – тимчасові або постійні структури, створені для вирішення конкретних завдань (наприклад, створення муніципального стратегічного плану, управління кризовими ситуаціями, контроль за безпекою або організацією виборів). Такі комітети можуть бути міжмуніципальними або міжвідомчими [8, с. 400].

Сучасне британське місцеве самоврядування пропонує муніципалітетам можливість вибору однієї з кількох моделей організації виконавчої влади, що мають різний рівень персоналізації, делегування повноважень і політичної відповідальності:

1. Модель «мер і кабінет» (Mayorand Cabinet)

2. У цій моделі мер обирається прямим голосуванням жителів і формує виконавчий кабінет із 2–9 членів ради, які відповідають за окремі напрямки (освіта, інфраструктура, фінанси тощо). Мер виконує роль політичного лідера і має широкий спектр повноважень, зокрема право одноосібного ухвалення рішень у межах своєї компетенції. Ця модель забезпечує чітку відповідальність і публічну підзвітність перед виборцями. Поширена у великих містах, таких як Лондон, Манчестер, Ліверпуль.

3. Модель «лідер і кабінет» (Leader and Cabinet)

4. Лідера обирає рада з-поміж своїх депутатів, після чого він формує кабінет – аналог виконавчого комітету. Ця система ближча до парламентської моделі управління: рада контролює виконавчу владу, може переобрати лідера. Модель передбачає внутрішньопартійний вплив та спільну відповідальність. Найбільш поширена в неметропольних округах та графствах.

5. Модель «мер і керуючий» (Mayor and Manager)

6. Рідкісніша гібридна модель, у якій обраний народом мер виконує представницьку функцію, а повсякденне управління здійснює професійний виконавчий директор або керуючий (chiefexecutive). Така система розділяє політичну і адміністративну відповідальність, що дозволяє ефективно керувати великими муніципалітетами зі складною структурою [8, с. 125].

Висновки. Зазначені рівні, органи та моделі не лише забезпечують гнучкість у місцевому управлінні, а й демонструють прагнення британської системи до балансу між централізацією законодавчого контролю та децентралізацією виконавчих повноважень на місцях. Ці моделі дозволяють радам реалізовувати повноваження в сферах розвитку інфраструктури, житлової політики, освіти, охорони здоров'я та зайнятості, з урахуванням місцевих особливостей. Водночас система не позбавлена проблем: зокрема, спостерігається постійне напруження між автономією місцевих рад і централізованими тенденціями у фінансуванні, що обмежує реальні можливості впливу громад.

Таким чином, історичний розвиток місцевого самоврядування у Великій Британії – це приклад довготривалої еволюції

адміністративних інститутів. З одного боку – багатовікова традиція, а з іншого – здатність до гнучкого реформування. Вивчення цього досвіду є вкрай важливим для держав, які реалізують або вдосконалюють власні моделі децентралізації, зокрема – для України, яка з 2014 року реалізує масштабну реформу місцевого самоврядування, що у багатьох аспектах резонує з британським шляхом.

Місцеве самоврядування Великої Британії являє собою зрілу систему, що еволюціонувала під впливом історичних, політичних та соціальних чинників. Історичний розвиток – від середньовічних громад до сучасних рад – продемонстрував здатність британців знаходити баланс між традицією та інновацією.

Список використаних джерел :

1. Євтушенко О. М., Лушагіна Т. В. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика становлення: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2011. 180 с. URL: <https://dpspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/164/1/Євтушенко%20О.%20Н.%20Місцеве%20самоврядування%20в%20Україні.pdf>
2. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах Європейського Союзу: монографія. Київ : Юридична думка, 2017. 256с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/fedorenko_v.l._chernezhenko_o.m._konstytuciyini_modeli_miscevogo_samovryaduvannya_monografiya_2017.pdf
3. Чиркін А. С. Конституційні засади організації місцевого самоврядування в Польщі, Угорщині, Чехії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 210 с. URL: https://dpspace.nlu.edu.ua/bitstream/15242/1/Chirkin_2017_dis.pdf
4. Chandler J. A. Explaining Local Government: Local Government in Britain Since 1800. Manchester : *Manchester University Press*, 2007. 320 p.
5. Keating M. The Independence of Scotland: Self-government and the Shifting Politics of Union. *Oxford : Oxford University Press*, 2009. 256 p.
6. Local Government Act 1972. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/70/contents>
7. Municipal Corporations Act 1835. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4/5-6/76/contents>
8. Wilson D., Game C. Local Government in the United Kingdom. 5th ed. London : Palgrave Macmillan, 2011. 440 p.

REFERENCES:

1. Yevtushenko O. M., Lushahina T. V. (2011). *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia ta praktyka stanovlennia: navch. posib.* Mykolaiv: Ilion. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/164/1/Yevtushenko%20O.%20N.%20Mistseve%20samovriaduvannia%20v%20Ukraini.pdf>
2. Fedorenko V. L., Chernenchenko O. M. (2017). *Konstytutsiini modeli mistsevoho samovriaduvannia u derzhavakh Yevropeiskoho Soiuzu: monohrafiia.* Kyiv : Yurydychnadumka. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/fedorenko_v.l._chernenchenko_o.m._konstytutsiyni_modeli_mistsevoho_samovriaduvannia_monohrafiya_2017.pdf
3. Chyrkin A. S. (2017). *Konstytutsiini zasady orhanizatsii mistsevoho samovriaduvannia v Polshchi, Uhorshchyni, Chekhii* : Candidate's thesis: 12.00.02. Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15242/1/Chirkin_2017_dis.pdf
4. Chandler J. A. (2007). *Explaining Local Government: Local Government in Britain since 1800.* Manchester : Manchester University Press.
5. Keating M. (2009). *The Independence of Scotland: Self-government and the Shifting Politics of Union.* Oxford : Oxford University Press.
6. *Local Government Act 1972.* *legislation.gov.uk.* URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/70/contents>
7. *Municipal Corporations Act 1835.* *legislation.gov.uk.* URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4/5-6/76/contents>
8. Wilson D., Game C. (2011). *Local Government in the United Kingdom.* 5th ed. London : Palgrave Macmillan.

H. V. Tatarenko

Local Government in Great Britain: Historical Evolution, Contemporary Challenges and Lessons for Ukraine

Summary. The article analyzes the historical development, legal principles, modern challenges and institutional models of local government in Great Britain. The evolutionary nature of British decentralization is emphasized: from medieval municipal charters to the modern system of councils, devolution of regions and the introduction of unitary administrative structures. The key regulatory acts regulating the activities of local authorities are reconsidered (Municipal Corporations Act 1835, Local Government Acts 1972, 2000, 2003, etc.), as well as the financial principles of the activities – council tax, business rates, prudential borrowing system. Special attention is paid to a comparative analysis with the Ukrainian

model of decentralization, launched after 2014. Key common and distinctive features in approaches to the legal status of local councils, sources of the irfinancing, the role of central government, as well as forms of citizen participation are identified. The article summarizes lessons from the British experience that can be adapted to Ukrainian realities, in particular regarding regulatory stability, separation of powers, transparency, fiscal discipline, and strengthening civil society. The author argues that the British system of local government can serve as a road map for the effective completion of Ukrainian decentralization reform.

For Ukraine, which has been actively implementing the decentralization reform since 2014, the British experience is not only interesting from a historical and political point of view, but also extremely practical in an applied sense. Ukrainian communities today face the challenges of organizational capacity, managerial responsibility, ensuring financial sustainability, legal certainty and civic participation. All the aspects have found a systematic reflection in the British model, which makes it a valuable reference point for developing and improving its own system of local government.

The relevance of the analysis also lies in the fact that the United Kingdom demonstrates an example of combining historical heritage with modern approaches to management: here traditional parish councils, unitary urban districts, strategic metropolitan associations, as well as a developed system of public oversight, local leadership and financial planning coexist. Such a combination is useful for Ukraine, where there is a desire to preserve local identity while introducing new management formats.

The historical development of local government in Great Britain is an example of the long-term evolution of administrative institutions. On the one hand, there is a centuries-old tradition, and on the other, there is the ability to flexibly re-form. Studying this experience is extremely important for state structures implementing or improving their own models of decentralization, in particular, for Ukraine, which has been implementing a large-scale form of local government since 2014, which in many respects resonates with the British path.

Keywords: *local government, Great Britain, decentralization in Ukraine, regionalization, districts, parishes, counties, municipality, comparative characteristics, local government model, municipal system, council, mayor, foreign experience.*